

4. DE CONTROVERSE TUSSEN DE KATHOLIEKE EN DE PROTESTANTSE THEOLOGIE IN NEDERLAND IN DE JAREN 1800 - 1825

In deze inleiding zal het protestantse aandeel in de bedoelde controverse voorop staan. Bronnen hierbij: de dogmatische handboeken, enkele monografieën, de leerredenen uit 1817 n.a.v. het hervormingsfeest, en tijdschriftliteratuur¹. De prot. theologie in deze periode werd beheerst door het supranaturalisme. Hierin werd gestreefd naar een compromis met de Aufklärung zonder de orthodoxe stellingen prijs te willen geven. Het rationalisme beïnvloedde het theologiseren, verdraagzaamheid en afkeer van polemiek overheersten. Dat gold ook t.o. Rome, maar we moeten hier wel onderscheiden.

Hoe langer hoe duidelijker trad er in de houding van de protestanten een differentiatie op: voor de geestelijkheid die zich door de Verlichting wilde laten inspireren had men veel waardering, voorop Schrant, die echter binnen zijn eigen kerk weinig ruimte had. Voor de katholiek die traditioneel dacht en de paus trouw bleef had men nauwelijks enig begrip. De verontwaardiging in het prot. kamp was dan ook groot, toen in 1816 de bekeerde notaris J. G. le Sage ten Broek 'de voortreffelijkheid van de r.k.-godsdienst' durfde te verdedigen. Een ware pamflettenoorlog brak tegen hem los. Een nieuwe golf van protestants sentiment spoelde over ons land toen men in 1817 het derde eeuwfeest van de kerkhervorming ging herdenken. De motieven waren duidelijk: verlichting en vooruitgang waren gegarandeerd in de prot. kerken, Rome was nooit te vertrouwen, domheid en priesterbedrog vormden de karakteristieken, verdraagzaamheid stond tegenover kerkelijke dwang.

De belangrijkste reactie op dit eeuwfeest was de oprichting van *De Godsdienstvriend* door Le Sage ten Broek. Hiertegen richtte de Bredase predikant Van Volkom *De Protestant* op, zeer strijdbaar en antipaaps. Een strijdpunt was het argument dat Le Sage ontleend had aan Bossuet, nl. dat de verdeeldheid van het protestantisme het bewijs van zijn ongelijk was. Waarschijnlijk was het boek van de Amsterdamse predikant Broes over de vereniging der protestanten² uit 1822 hierop een reactie: verdeeldheid

1. M.h.o. op ons onderwerp heeft de heer M. G. Pettinga een groot aantal tijdschriften van prot. signatuur uit de jaren 1800-1825 doorgewerkt. Ik dank hem bijzonder daarvoor.
2. (anoniem) *Geschiedkundig onderzoek over de vereeniging der protestanten in de Nederlanden*, door een' leeraar bij de afdeeling der hervormden, 's-Gravenhage 1822.